

Տ. ՏԱՃԱՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԾԱՏՈՒՐՅԱՆ
Միաբան Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի

ՀՈԼՈՎԱԿԱՆ ՏԵՂԱՇԱՐԺԵՐ ԳՐԻԳՈՐ ԽԼԱԹԵՑՈՒ «ԲՆԱԳՐԱԿԱՆ ՆՇՄԱՐՆԵՐ»-ՈՒՄ

Ներածություն

ԺԱ. դարից հետո՝ թուրքական արշավանքների եւ տիրապետության շրջանում, ինչպես նկատում է Հր. Աճառյանը, «գրական լեզվի եւ ժողովրդական լեզվի տարբերությունը մեծագույն չափերի է հասնում»¹։ Սա հենց այն ժամանակաշրջանն է, որ համապատասխանում է մեր ուսումնասիրության նյութին առնչվող հեղինակի՝ Գրիգոր Խլաթեցու (1349—1425 թթ.) ապրած ժամանակներին, որի օրոք արդեն խոսակցական եւ գրական հայերենի տարբերությունը բավականին մեծ էր։ Ժողովրդական կամ խոսակցական լեզուն գնալով փոփոխություններ էր մտցնում գրաբարի քերականության բազմաթիվ օրենքների մեջ, միաժամանակ օտարներից փոխառություններ անում, ստեղծում բառեր, որոնք բացակայում էին դասական գրաբարում։ Միով բանիվ, գրաբարին հաջորդող լեզվավիճակը՝ միջին հայերենը², պարզեցնում է հոլովական համակարգը՝ ստեղծելով քերականական նոր օրենքներ ու կանոններ։

Գրիգոր Խլաթեցու «Բնագրական նշմարներ»³-ում հոլովական տեղաշարժերն ուսումնասիրելիս, բնականաբար, անդրադառնալու ենք միջին հայերենի՝ մեր ուսումնասիրության նյութի խնդիրներին առնչվող հոլովման համակարգին՝ համեմատելով դասական գրաբարի նույնանուն

¹ Հր. ԱճԱՌՅԱՆ, Հայոց լեզվի պատմություն, հտ. Ա., Երեւան, 1951, էջ 230։

² «Այսօր լեզվաբանության մեջ զանազանություն է դրվում այս շրջանի ժողովրդական լեզվի եւ արդի ժողովրդական լեզվի միջեւ. առաջինը կոչվում է միջին հայերեն (ըստ ոմանց՝ ստորին հայերեն), երկրորդը՝ աշխարհաբար կամ նոր հայերեն՝ հակադրությամբ գրաբարի կամ հին հայերենի» (Հր. ԱճԱՌՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 231)։

³ Այս անվան տակ նկատի ունենք Գրիգոր Խլաթեցու՝ ձեռագիր եւ տպագիր աղբյուրներից քաղված ստեղծագործությունները՝ պատմական ողբերը, գանձերը, վարք-վկայաբանությունները, հիշատակարանները, թղթերը եւ հանելուկները, որոնք ամփոփված են «Գրիգոր Ծերենց Խլաթեցի» աշխատության երկրորդ մասում՝ «Բնագրական նշմարներ» վերտառության ներքո (տե՛ս Ա. ՄԱԹԵՒՈՍՅԱՆ, Ս. ՄԱՐԱԲՅԱՆ, Գրիգոր Ծերենց Խլաթեցի, Երեւան, 2000, էջ 121—199)։

համակարգի հետ: Հոլովման համակարգի հիմնական առանձահատկությունների մասին խոսելիս շեշտը դրվելու է հիմնականում գրաբար եւ միջին հայերեն հոլովների եւ հոգնակի թվի կազմության համեմատության վրա՝ ըստ Գրիգոր Խլաթեցու բնագրերի:

1. Փոփոխություններ հոլովների կազմության մեջ

Ոսկեդենիկ գրաբարի եւ միջին հայերենի հոլովման համակարգերի միջեւ առկա զգալի տարբերությունները՝ իրենց զանազան դրսևերություններով, արտացոլված են Խլաթեցու մեր ուսումնասիրության նյութը կազմող երկերում:

Ի տարբերություն գրաբարի, որտեղ անվանական կանոնավոր հոլովումն արտահայտվում է պարզ եւ խառն հոլովումների տիպերով, միջին հայերենում ընդհանրապես եւ Խլաթեցու բնագրերում մասնավորապես վերանում է վերոնշյալ հոլովումների անջրպետումը: Ինչպես ստորեւ նկատելի կդառնա, այստեղ այլեւս գոյություն չունեն խառն հոլովումով բառեր: Շատ հաճախ յուրաքանչյուր հոլով հանդես է գալիս իրեն հատուկ ձայնավոր վերջավորությամբ:

Սեռական եւ տրական հոլովներն իրենց կազմությամբ նույնացել են ի ձայնավոր վերջավորությամբ:

Սեռական՝

«...Ղամպար վառել կամէին ի յայրել ըզնըշխարս մեր աիրին...» (էջ 122):

«...Որ ի քարկործման ժամին փախուցեալ զաւղեալ թաքչէին,

Սաստիկ էր լալին նոցին, կոծ եւ աշխարհ ի վերայ աիրին...» (էջ 123):

«...Ուղեղըն ցրուեալ գըլխին, ըզգագաթն վերացուցին...» (էջ 122):

«...Զտէր Դաւիթ հոգւովն արի, լի շնորհաւք, յաջորդ աթոռի...»

(էջ 123):

«...Թող մեզ խաւարի այսաւր լոյս լուսնին եւ ակն արեւին...» (էջ 123):

«...Վանաց, քաղաքաց, գեղի պարիսպ ես...» (էջ 192)⁴:

Տրական՝

«...Ի հնգետասան արին մեհեկի, չորեքաբարին,

Եկին պատեցին զմեր տէրն եւ յատեան մահու մատնեցին...» (էջ 122):

⁴ Ինչպես տեսնում ենք, գրաբարի զարտուղի հոլովման պատկանող տէր եւ գիւղ բառերը նույն անցման են ենթարկվել:

«...Մեծահանդէս արձողին Սիւս անուն վիճակ մեր վիհին...» (էջ 123):

«...Եւ անդ եհաս ար վախճանին,
Սատակեցաւ յիւր արձողին...» (էջ 130):

«...Անտի գնաց մինչ ի Զըմիւռին
Քաղաք լիկեաց ծովեզերին...» (էջ 129):

«Հաղորդեցան կենաց խորհրդին...» (էջ 145):

«...Սա հիւանդաց է պիտանի,
ու առողջարար ամեն ցավի...» (էջ 147):

Ինչպես երեւում է վերելի օրինակներից, Ի արտաքին պարզ հոլովումը հաճախականությունը բացարձակ գերակշռում է. այն գրաբարում նույնպես (միացած Ի—Ա խառն հոլովմանը), մյուս հոլովումների հետ համեմատած, ավելի գործածական է: Խլաթեցու երկերում, ինչպես տեսնում ենք, նույնիսկ Ե պարզ ներքին հոլովման պատկանող բառերը (օրինակ՝ ծովեզ), իրենց հատուկ Ե հոլովիչն ստանալուց բացի, սկսել են ենթարկվել Ի արտաքին պարզ հոլովման:

«Արտաքին թեքման վան (ուան, ւան) հոլովումը նույնպես նորակազմ հոլովում է, որ սկզբնական շրջանում խիստ սահմանափակ կիրառություն ունի, նույնիսկ այդ հոլովման պատկանող անունների մի մասը միջին հայերենի զարգացման առաջին ենթաշրջանում չի հանդիպում սեռական—տրական հոլովաձեւով (հեղինակը նույնացնում է միջին հայերենի սեռական եւ տրական ձեւերը.— Տ. Վրդ. Մ.) եւ վերականգնվում է բացառականի միջոցով: Այս հոլովման պատկանող անունները խմբավորվում են իմաստային հատկանիշով. նշանակում է ժամանակ ցույց տվող անուններ: Այս հոլովման պատկանող անունների մեջ կա ընդհանուր հատկանիշով չբնորոշվող մեկ բառ՝ մահ—մահուան, որ ավելի հին կազմություն է, քան ժամանականիշ բառերինը, վկայված է դեռեւս գրաբարի ժամանակաշրջանից»⁵:

Սակայն նույն բանը չենք կարող ասել խլաթեցու գործածած բառերի հոլովաձեւերի համար, քանզի վերը բերված օրինակներից պարզ երեւում է, որ նույնիսկ ժամանականիշ բառերը ենթարկվում են Ի արտաքին պարզ հոլովման (օրինակ՝ ար—արին, փոխ. աւուր, չորեքշաբաթ—չորեքշաբաթին (երբեմն էլ՝ չորեքշաբաթուն, ուղղական հոլովը հանդես է գալիս նաեւ չորեքաթի ձեւով), ժամ—ժամի, փոխ. ժամու): Իսկ մահ բառը դեռեւս պահպանել

⁵ Լ. Ս. Հովսեփյան, Զեւարանություն («Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պատմության», խմբագրությամբ՝ Գ. Բ. ՋԱՆՈՒԿՅԱՆԻ, գր. Բ., Երևան, 1975, էջ 28):

է իր նախկին՝ դասականգրաբարյան ձեւը՝ մահու: Ի դեպ, վերելի օրինակներում, ինչպես երեւում է, ժամանականիշ բառերը՝ եզակի տրականով, դրված են ի նախդրի հետ, սակայն իւրաքանչիւ մեկ-երկու օրինակներում ոչ միայն ի նախդիրն է բացակայում, այլեւ բառը հանդես է գալիս հայցական հոլովով. «...Հիմզն յունւարի Թաւրէզ մըտան...» (էջ 124) եւ «...ապայ այն եկի ի վանքն, որ ձմեռնս թէ Տէր կամեսցի, ի մեկտեղ լինիմք...» (էջ 193):

Վերելի օրինակները ցույց են տալիս, որ դրանց հոլովումն աշխարհաբարին է մոտենում: Մեծ թիվ են կազմում նաեւ Ո եւ ՈՒ պարզ արտաքին հոլովման պատկանող բառերը, որոնք նույնպես սկսել են հոլովվել ի արտաքին պարզ հոլովմամբ՝ երբեմն պահպանելով նաեւ իրենց նախկին՝ Ո կամ ՈՒ հոլովիչը (օրինակ՝ աթոռ—աթոռի, փոխ. աթոռոյ, գլուխ—գլխի, փոխ. գլխոյ, խորհուրդ—խորհրդի, փոխ. խորհրդոյ, ցալ—ցալի, փոխ. ցալոյ⁶, արեւ—արելի, փոխ. արելու): Այս օրինակներում անմիջապես նկատելի է դառնում Ո > Ի եւ ՈՒ > Ի փոխանցումը, որը շատ բնորոշ է տվյալ ժամանակաշրջանին:

Գեղ (գիւղ, գեղ) բառը, որ դասական գրաբարում պատկանում է անկանոն կամ զարտուղի հոլովման, իւրաքանչիւ երկերում, ինչպես տեսանք վերելի օրինակում, հանդես է գալիս ի պարզ արտաքին հոլովման ձեւերով (գեղի, փոխ. գեղը): Սա նշանակում է, որ գեղ բառի եզակի ուղղականը դարձել է գեղ, որի վերջավորութանն էլ ավելացել է ի ձայնավորը:

Զգալիորեն իր հոլովական բուն ձեւից տարբերվում է տէր բառը, որը իւրաքանչիւ բնագրերում լրիվ այլ հոլովական վերջավորություն է ստացել՝ ամբողջությամբ մոտենալով աշխարհաբարի հոլովական համակարգին՝ տիրին (փոխ. տեառն):

«Գրաբարն աչքի էր ընկնում հոլովման տիպերի եւ նրանց հարացուցային տարբերակների արտակարգ բազմազանությունը: Բացի այդ

⁶ Ցալ բառը իւրաքանչիւ «Մատենան ողբերգութեան Գրիգորի Նարեկացւոյ՝ ասացեալ Գրիգորի Վարդապետէ իւրաքանչիւ Մերենց կոչեցեալ» խորագրով բանաստեղծության մեջ, որի ծայրակայն է՝ «Գրիգորի է ԱՅՍ ԲԱՆՔՍ ԹՈՂՈՒԼ ԶՄԵՂՍ», գրված է վ—ով, որը չենք կարծում, թե սպագրական սխալ եղած լինի, քանզի նույն գրքում (տես Ա. ՄԱԹԵՆՈՍՅԱՆ, Ս. ՄԱՐԲԵՅԱՆ, նշ. աշխ.) իւրաքանչիւ օգտագործում է բազմաթիվ բառեր, որոնց ուղղագրությունը չի համապատասխանում դասական շրջանի գրաբարին, օրինակ՝ եղբոր, հեծէծագին, իւրաքանչիւ եւ այլն:

Հանգի սիրուն անսպասելի տեղաշարժ է նկատվում տրական հոլովի իմաստով, բայց աննախդիր հայցականով գործածված այս օրինակում.

«...Փառք եւ պատիւ ի մէնջ տացին

Երրորդութեան միակին՝

Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգին...» (էջ 135):

համակարգային բազմազանությունից՝ դեռեւս դասական գրաբարի շրջանում նկատվում էին հոլովական զուգաձեւություններ, երբ միեւնույն բառը կարող էր ենթարկվել տարբեր հոլովումների, այսինքն՝ ստանալ տարբեր հոլովիչներ (ազոաւոյ—ազոաւու եւ այլն)։ Զուգահեռաբար տարբեր հոլովումներով հոլովվելու կամ մի հոլովատիպից մյուսին անցնելու այդ առանձնահատկությունը շարունակվում է եւ հետագա դարերում⁷։

Նույն օրինաչափությունը նկատելի է նաեւ Խլաթեցու «Բնագրական նշմարներ»-ում։ Իբրեւ օրինակ բերենք հետեւյալ նախադասությունները, որոնցում տեղ են գտել նմանատիպ հոլովաձեւեր.

«...Աւտար որդիքն Աբրահամին»

Միահաղոյն յաշխարհս մըտին,

Յաթոռս Ատըրպատականին» (էջ 125)։ Հմմտ.

«...Զի իւրաքանչիւր դաս եւ ի ժամանակս ընտրեաց եւ ընկալեալ երախայրեաց պտուղս ի մարդկայինս ազգէ՝ որպէս զապաշաւանս նախաստեղծիցն՝ եւ ...զհաւատն բարի գործովքն Աբրահամու եւ զմաքրութիւնն Իսահակայ...» (էջ 156) կամ «...Զխոստումն Աբրահամու լցեալ, զհաւատոյ որդիացեալսն բազմացուցեալ...» (էջ 156)։

«...Եւ զինչ արինականս երանի աղտեղի լեզոյս...» (էջ 136)։

«...բերանովն ողջունեաց, բանիւ արհնեաց, լեզաւն գովեաց...» (էջ 137)։

«...Այս է՝ քան զբոլոր մարդկային բնութիւնս, եւ մանաւանդ՝ քան զամենայն երամս սրբոց եւ զդասս արդարաց...» (էջ 136)։ Հմմտ.

«...Եւ նա ի քարշէլն եւ ի հարկանելն՝ մինչդեռ օրհնութիւն ի բերանն էր, աւանդեաց զհոգին իւր առ Աստուած՝ բարի խոստովանութեամբ, ըստ գրոյն որ ասէ. “Հոգիք արդարոց ի ձեռին Աստուծոյ են”⁸...» (էջ 155)։

«...Եւ եղեւ աղախին կնոջ ֆրդոյն...» (էջ 166)։

«...Եւ եղեն ի նմանէ որդի եւ դուստր ֆրդին...» (էջ 166)⁹։

Ստորեւ բերվող օրինակում թշնամի բառի հոգնակի ձեւը՝ մի դեպքում սեռականով, իսկ մյուս դեպքում՝ բացառականով գործածված, ընդունում է տարբեր հոլովիչներ.

⁷ Լ. Ս. Հովսեփյան, ԺԳ. դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարանների լեզուն, Երեւան, 1997, էջ 23–24։

⁸ Հմմտ. Իմաստ. Գ. 1։

⁹ Քուրդ բառը չկա ՆՀԲ-ում, ինչը նշանակում է, որ այն ավելի ուշ շրջանի բառ է, որը հոլովվում է ՈՒ կամ Ո արտաքին պարզ հոլովիչներով (ՄՀԲ, հ. Բ., էջ 449)։

«...Իսկ թէ ըստ բարեսէր բնածին բարուցդ գթասիրեալ ի մեզ խոնարհիք, նա կեամք առ ժամս կարաւտացեալ ձեր տեսոյդ եւ մէնացեալ յայնպիսի եղբարց ի մէջ թընամաց եւ աւերակս վանորէից դիպեալ յոչ կամայ ի ներս անկեալ եւ կամաւք ազատիլ ոչ կարացեալ» (էջ 184):

«...այսպէս բազում թռչունք աւտար ճանապարհորդք ի մարդկանէ եւ աղքատք երկրի շքով քո ապրին ի թընամեաց եւ կերակրին առ քեզ հոգով եւ մարմնով...» (էջ 192, գրաբարյան ձեւ):

Հոգնակի տրական հոլովի —աց վերջավորութեան փոխարեն Ի—Ա արտաքին խառն հոլովման պատկանող կամք անեզական բառը հանդիպում է —եաց վերջավորութեամբ.

«...երկիր պագանեմք առաջի մարդասէր, անոխակալ եւ անյիշաչար կամեաց քոց...» (էջ 138):

Բացառական հոլովի կազմութիւնը խլաթեցու գործերում ավելի միօրինակութեամբ է հանդես գալիս եւ գրաբարյան օրինաչափութիւնների հետ համեմատած՝ հնարավորինս ավելի քիչ տեղաշարժեր ունի: Եթե դասական գրաբարում բացառական հոլովի կառուցվածքային տարր էր կազմում ի նախդիրը՝ եզակիի դեպքում՝ — է ձայնավոր (Ա եւ Ո պարզ արտաքին հոլովումների ժամանակ եզակի բացառականը հոլովակերտ մասնիկ չէր ստանում)¹⁰ վերջավորութեամբ, իսկ հոգնակի թիվը — ց մասնիկի օգնութեամբ, ապա ստորեւ բերվող օրինակները՝ իրենց զանազան դրսեւորումներով, ցույց են տալիս, որ այստեղ գոյութիւն ունեն երեք կարգի տեղաշարժեր:

Ա. կարգի տեղաշարժ: խլաթեցու բազում նախադասութիւնների մեջ բացակայում է բացառական հոլովի կառուցվածքային տարր կազմող ի նախդիրը:

«...Առին բաղանեացն ելին եւ քարիւ ըզգլուխն հարին...» (էջ 122):

Սակայն այս նույն նախադասութիւնը, որ «Ողբ ի գծողէս բան ի Գրիգորէ խլաթեցուցի» վերնագրով բանաստեղծութիւնից է, կա «Զաքարիա Կաթողիկոս Աղթամարցի» արձակ ստեղծագործութեան մեջ, ուր բացառականը գրաբարյան ձեւով է.

«...եւ հանին արտաքս ի բաղանեացն ի քարշ եւ հարին զգլուխն...» (էջ 155):

¹⁰ խլաթեցու բնագրերում կա մի նախադասութիւն, որտեղ մարդ բառն իրեն հատուկ Ո պարզ արտաքին հոլովումից շեղվել եւ եզակի բացառականում է հոլովակերտ վերջավորութիւնն է ստացել. «...Որպէս Աստուած յամէն լեզուէ, յամէն մարդէ աւրհնութիւն կու խնդրէ...» (էջ 193):

Բերենք աննախդիր ուրիշ կիրառություններ.

«...Զի ո՞վ ոք կարիցէ արժանապէս գովել զայնոսիկ, որոց գովութիւնն Աստուծոց է եւ ոչ ի մարդկանէ...» (էջ 136):

Այս նախադասության մեջ, ի նախդրի անկումից բացի, ինչպես տեսնում ենք, գոյություն ունի մեկ այլ տեղաշարժ, այն է՝ Աստուած բառի գրաբար բացառական յԱստուծոյ ձեւի փոխարեն «կիսաաշխարհաբար» Աստուծոց ձեւը:

«...Նոքա՛ ոչ էին աշխարհէս, եւ նա՛ ի վեր քան զնոսա...» (էջ 138):

«...Ներսէս դախաւն էր տունկ բերեալ...» (էջ 140):

«...Ասացեալ Գրիգորի¹¹ Վարդապետէ Խլաթեցո...» (էջ 146):

«...էր նա յաշխարհէն Հոնաց ի կողմանց հիւսիսոյ եւ մայրաքաղաքէն Ղրիմայ...» (էջ 152):

«...Որ եւ հարեւր ամաց անցեալ

Մըխիթարայ բանիցս ոգեալ...» (էջ 169):

«...Եւ այնմ արէ հըսարեցին...» (էջ 171):

«...Եւ միաբան ամէն մեծէ ի փոքր...» (էջ 183):

«...Եւ հայցեմք հեշտալուրն Տեառնէ լինել եւ մնալ ձեզ անարատ յամենայն կրից յերկար ամաւք...» (էջ 183):

«...Ամէն գրի՛ հինգ օր իւրմէն,

Գնայ զվեց ամիսն ամէն...» (էջ 195):

«...էր գերագոյն նա եւ յունաց

աստուածաբան վարդապետաց...» (էջ 198)¹²:

Բ. կարգի տեղաշարժ: Սա նախորդի բոլորովին հակառակ երեւույթն է: Բացառական հոլովն այստեղ հանդես է գալիս ի նախդրի կրկնակի կիրառությամբ, ինչը «...հետեւանք է ձայնավորով սկսվող բառից առաջ յ տարբերակի իմաստի մթագնման, մանավանդ այն դեպքերում, երբ բացառական հոլովաձեւի եւ ի նախդրի միջեւ ընկնում են այլ բառեր: Այս երեւույթը նկատելի էր նաեւ գրաբարի զարգացման ավելի վաղ շրջաններում՝ թեեւ ոչ մեծ հաճախականությամբ»¹³: Ինչպես ստորեւ պիտի տեսնենք, Խլաթեցու երկերում մեծ թիվ են կազմում այսպիսի դեպքերը.

«...Րամբ Հայաստանեայց դառնացեալք ի յանաւրիմաց...» (էջ 122):

¹¹ Գրիգորի ձեւի փոխարեն սպասելի էր բառի ուղիղ՝ Գրիգոր ձեւը:

¹² Ինչպես այստեղ, այնպես էլ այլուր նույն նախադասություններում զուգահեռ տեսնում ենք գրաբարյան ձեւեր:

¹³ Լ. Ս. Հովսեփյան, նշ. աշխ., էջ 34:

«...Իշխանք բազումք ի տանց ելին
Եւ ի յընչից պարապեցին...» (էջ 126):

«...Որ ի յատուց աւագ Զատկին,
Մինչեւ ի տան սըրբոյ Խաչին...» (էջ 128):

«...Մինչեւ կոչեաց առ ինքըն զամեն,
ԶՀայոց իշխանսն ի յԱյրարատէն...» (էջ 144):

«...Ի յախտաժետ անձէն յետին,
որ սպասաւոր կոչի բանին...» (էջ 146)¹⁴:

«...Բայց մի ի յութից ըմբռնեցն՝ Սիրանոս անուն, որ որդի սիրական
Բելիարայ եղեւ...» (էջ 164):

«...Եւ մինն ի յերիցն իմացեալ փախեալ եւ միւսն գնացեալ էր ի ճա-
նապարհ...» (էջ 165):

«...Եւ լուաւ անդ ի յովանց, թէ ուր կարծիք ուրացութեան լինի, անդ
եւ հաստատութիւն հաւատոցն երեւեսցի...» (էջ 167):

«...Եւ մեք ի յահէ նոցին սասանիմք...» (էջ 173):

Գ. կարգի տեղաշարժ: Ստորեւ բերվող օրինակում ձայնավորից առաջ
յ-ի փոխարեն ի է գործածվել.

«...Ոմն ի երկրէն Հոշտունեաց

էր յոյժ փարթամ յամեն բարեաց...» (էջ 198):

Տեղաշարժ է նկատվում նաեւ հոգնակի բացառականի հետ Ա պարզ
ներքին հոլովման պատկանող եւրն քանակական թվականով համաձայ-
նեցված հոլովաձեւում: Տեղաշարժն այստեղ վերաբերում է ոչ թե թվակա-
նի եւ գոյականի համաձայնությունը, այլ եւրն թվականի հոգնակի բացա-
ռականի մեջ տեղ գտած ավելորդ եւ ձայնավորի սպրդմանը.

«...ի Սրբոյ Հոգւոյն պարգեւաց երթանց գերագոյն...» (էջ 184):

Գործիական հոլովը Խլաթեցու գործերում դեռեւս պահպանել է իր
գրաբարյան օրինաչափությունները՝ իբրեւ հոլովաձեւի վերջավորու-
թյուն ունենալով վ, ի կամ բ, եւ այդ օրինաչափությունից տեղաշարժեր
գրեթե չկան:

Ինչպես սեռական եւ տրական հոլովների կազմության մասին խոսե-
լիս նշեցինք, այստեղ եւս մեկ-երկու օրինակ ցույց են տալիս բառի՝ իր
գրաբարյան հոլովումից անցնելը մեկ այլ հոլովման:

¹⁴ Անձն բառի բացառական հոլովաձեւը, ինչպես տեսնում ենք, յանձնէ գրաբարյան
օրինաչափ ձեւի փոխարեն ն-ի անկումով է՝ յանձնէ:

«...զամենեսեան լուսաւորէր բարի ձեւօք եւ ուղղակի կարգաւք եւ ողջամիտ խրատով» (էջ 156):

«...ընդ հովանեաւ սուրբ Ստեփանոսի եւ Վասիլ Թագաւորի սուրբ նշանի, որոց խնամաւմն աւարտեցի...» (էջ 173):

Վերելի օրինակներից առաջինում խրատ բառը հղումոված է Ո պարզ արտաքին հղումամբ: Սակայն ՆՀԲ-ում (հ. Ա., էջ 992) այդ բառի դիմաց Ո պարզ հղումման հնարավոր տարբերակը դրված է ամենավերջում՝ Ոի եւ ի պարզ արտաքին հղումումներից հետո: Նշանակում է՝ խրատ բառը դասական գրաբարի շրջանում նախ ենթարկվել է Ոի, ապա եւ՝ ի, իսկ հետո միայն Ո պարզ հղումման:

Երկրորդ օրինակում խնամ բառը հղումոված է Ի—Ա արտաքին խառն հղումամբ, սակայն ըստ ՆՀԲ-ի (հ. Ա., էջ 949)՝ բառը հղումվում է Ո պարզ արտաքին հղումամբ, որի հոգնակի գործիականը պետք է լիներ խնամովք:

Ինչպես գրաբարյան ժամանակաշրջանի գրիչների, այնպես էլ Խլաթեցու երկերում ներգոյական հոլովի իմաստը մեծավ մասամբ պահպանել է իր կազմության առանձնահատկությունները՝ արտահայտված ի նախդրի եւ եզակի տրական կամ հոգնակի հայցական հոլովների համադրությամբ.

«...Այլ եւ հարցումն արգահատելի ի շփոթանացս ժամանակի զորպէսն եւ զգիարդն, վասնորոյ հայցեմք յԱստուծոյ լինել ձեզ եւ մնալ ընդ երկայն աւուրս անփորձ ի յոգիս, եւ առողջ ի մարմնի՝ արտաքոյ յամենախորժ կրից...» (էջ 194):

Ներգոյական հոլովի իմաստն արտահայտող կառույցներում նույնպես նկատելի են ի նախդրի կիրառության հետ կապված երեք կարգի տեղաշարժեր:

Ա. կարգի տեղաշարժ: Մեր ուսումնասիրած բնագրերում առկա են աննախդիր կառույցի ընդամենը մի քանի օրինակներ: Նմանատիպ արտահայտությունների սակավությունը, ի տարբերություն բացառական հոլովի, խոսում է այն մասին, որ ի նախդիրը ներգոյական հոլովի իմաստը տրականից եւ հայցականից տարբերող միակ հատկանիշն է:

«...Ղարայ-Ուսուֆ տէրն թախթին

Սատակեցաւ ըստ արժանին...» (էջ 131):

«...Եմք անաղավթ հեղգ ի բարիս,

Անապաշաւ խըղնամըտիս...» (էջ 135):

«...Սպիտակ դաշտին բնակէին...» (էջ 198):

Այստեղ թերեւս կարելի է մեկ օրինակ եւս բերել, որտեղ առկա է մեկ այլ տեղաշարժ. եզակի տրականի փոխարեն բառը դրվել է հայցական հոլովով (մինչդեռ գիտենք, որ ներգոյական հոլովի իմաստը կարող է արտահայտվել եզակի հայցականով միայն այն դեպքում, երբ տվյալ բառը պատկանում է Ա եւ Ո պարզ արտաքին հոլովումներին¹⁵):

«...Թող զորս ծովըն խեղդեցան

Եւ քարավէժ եղեալ կորեան...» (էջ 133):

Բ. կարգի տեղաշարժ: Այստեղ նույնպես ձայնավորով սկսվող բառից առաջ յ նախդրային տարբերակի իմաստի մթագնման հետեւանքով հանդիպում է ի նախդրի կրկնակի կիրառություն.

«...Իսկ ի յամի ութհարիւրին

Ի եւթանասուն թըւականին (1421)...» (էջ 131):

«...զաւրհնեալն ի յերկինս եւ զգովեալն ի յերկրի...» (էջ 136):

«...Ոմն յիշխանացն անուն Գարեգին,

Անդ վըկայեաց ի յայն մատենին...» (էջ 144):

«...Ի յԱրտազու գաւառ¹⁶ Ժողովին,

Ուր էր տապանըն Թագէտսին...» (էջ 145):

«...Պահել անփորձ զիս ի մարմին

Եւ անամօթ ի յատենին...» (էջ 148):

«...կարօտեալք, նեղեալք, չարչարեալք, յանապատի մոլորեալք՝ ի լեւրինս, ի յայրս եւ ի փապարս երկրի...» (էջ 156):

«...ի յերկինս՝ երկու լուսաւորքն՝ արեգակն եւ լուսինն, ի յաստեղս՝ արուսեակն առաւօտու, ...ի յոսկիս՝ արաբացին, ի յակունս՝ տպազիտնն, ի կանայս՝ Մարիամ Աստուածածին, ի յարս՝ Բանն Աստուած մարդացեալ...» (էջ 158):

«...Ի յԱյրիվանս մեզ պատահեալ,

Փափագ սրտիս եղեւ լըցեալ...» (էջ 169):

«Իմ ի յերկրի ծնանելով,

Ստինս երկնիցըն դիելով...» (էջ 197):

Գ. կարգի տեղաշարժ: Նկատելի է նաեւ, որ ձայնավորից առաջ յ նախդրի փոխարեն ի նախդիրն է գործածվում.

«...Յայսմ ի ահագին վըշտին մեք վիրաւք հարաք դառնագին...» (էջ 123):

¹⁵ ՏՃԱ Ա. Ա. ԱՔՐԱՀԱՄՅԱՆ, Գրաբարի ձեռնարկ, Երեւան, 1976, էջ 24, 38:

¹⁶ Սպասելի էր յԱրտազ գաւառի:

«...Ի գերեզման մահու եղար,

Եւ ի երրորդ ատար յարեար...» (էջ 179):

Վաղ շրջանի գրաբարի համեմատությամբ՝ ստորեւ բերվող օրինակում պահպանվել է հոգնակի ուղղականի — Բ ձևովը: Նման բազում օրինակներ կտեսնենք հայցական հոլովի քննության ընթացքում.

«...Արդ, յայս դառն ատուքս եւ յահագին ժամանակիս յանկ ելեալ կատարեցաւ սա...» (էջ 177):

Ինչպես գիտենք, հոլովական ընդհանուր համակարգում եզակի հայցականը հոլովանիշ ձևով չի ունենում. այն նմանվում է ուղղականին եւ նրանից տարբերվում է միայն զ նախդիր ստանալու դեպքում:

Խլաթեցու բնագրերում հայցական հոլովի հետ կապված երկու կարգի տեղաշարժ կարելի է մատնանշել:

Ա. կարգի տեղաշարժ: Դարձյալ այստեղ խոսքն աննախդիր կիրառությունների մասին է, տեղաշարժ ցույց տվող բայերի կողքին.

«...Հինգն յունւարի Թաւեզ մըտան...» (էջ 124):

«...Այլ ի բազում տեղեաց էին,

Ի խիզանայ՝ և ի Բաղիշոյ,

Որք հասկաքաղ եկեալ էին...» (էջ 133):

«...՝Ի ատար երկիր վըտարեցան...» (էջ 132): Հմմտ.

«...Իսկ զգերիսըն զոր առին

Յատար երկիր վըտարեցին...» (էջ 130):

Բ. կարգի տեղաշարժ: Հանդիպում է ի նախդրի կրկնակի կիրառություն.

«...Ի յԱղուվանք արշաւեցին

Եւ չար ոճիրս անդ գործեցին...» (էջ 133):

«...Ի յայլազգիս խառնակեցան,

Ըզարութիւն նոցա ուսան...» (էջ 134):

«...Ի յասպաւեզն յաշխարհական...» (էջ 140)¹⁷:

«...Ի յընթերցումն պարապէր...» (էջ 142):

«...այլ ի յայցել խնամով արդարութեամբ չափեաց...» (էջ 155):

«...որ ըստ հոգւոյ եւ ըստ մարմնոյ ի յանդորր փոխեցան...» (էջ 158):

«...Արդ ի յարկանել զհուր սիրոյն Իւրոյ յերկիր Աստուած Բանն...»

(էջ 159):

¹⁷ Այս օրինակում, ինչպես նկատելի է, ի նախդիրը դրվել է նաեւ աշխարհական հետադաս որոշի վրա:

«...Ձնետն Աստուծոյ արեամբ արբած,
Սուրն ի յարիւննս շաղախած...» (էջ 172):

«Մինչ ի յարբունս ծերութեան
Խանձարրապատ եղանելով...» (էջ 197):

Ինչ վերաբերում է հայցական հոլովի հոգնակի թվի կազմությանը, ապա այստեղ ամենազգալի տարբերությունն այն է, որ եթե գրաբարագիր հեղինակների գործերում հոգնակի ուղղականի — ԲՆԵՈՒԼԹԵՐ ԽԻՍՍՈՍԱԿԱՎ ԷՐ ՀԱՆԴԻԱԿՈՒՄ, ապա ԽԼԱԹԵՑՈՒ ԲՆԱԳՐԵՐՈՒՄ ԱՅԴ ԲՆԵՈՒԼԹԵՐ ԳՆԱԼՈՎ ԱՎԵԼԻ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ Է ԴԱՌՆՈՒՄ, այնպես որ — ԲՆԵՈՒԼԹՈՎ ՀԱՅԿԱԿԱՆԻ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐԻ ԹԻՎԸ ԳՐԵԹԵ ՀԱՎԱՍԱՐՎՈՒՄ Է ՕՐԻՆԱՀԱՎԻ — Ա ՎԵՐՋԱՎՈՐՈՒԹՅԱՄԲ ՀՈԳՆԱԿԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՈԼՈՎԻՆ.

«...զմեծութիւնն ազգին կանանց եւ զպարծանքն բոլոր հողեղինաց...» (էջ 136):

«...Յարմարողի զբանքս ի կարգին,
Նարեկացո վարդապետին...» (էջ 148):

«Զանձն՝ բարի եւ զվարքն՝ ուղիղ, զհաւատն՝ ուղղադաւան եւ զբարքն՝ հեզ...» (էջ 152):

«...Զայս Բ վարդապետս կարգեաց Մաղաքիայն յերկու տեղիս՝ առ ի յընթեռնուլ եւ յուսուցանել...» (էջ 153):

«...Զի ոմանք սրբութեամբ զկուսութիւն ստացան..., եւ կէսք՝ զպահես եւ զաղօթս որ առանձին...» (էջ 159, նաեւ էջք 170, 184, 187, 192, 194, 197):

«...Այլ զի եւ կաթողիկոսքն մեր զերկոսին սպանին ի միում ամի...» (էջ 173)¹⁸:

Գիտենք, որ «ի նախդիրն ամենից շատ գործածվում է այս (հայցական.— Տ. Վրդ. Մ.) հոլովի հետ՝ դրսեւորելով բազմազան նշանակություններ»¹⁹:

«...Իսկ ամիրապետն ասաց զնա տանել ի յիւր հայրենիւն...» (էջ 122):

«...Անտի դարձան ՚ւ ի Հայք եկին

Եւ ի վերայ Վանայ եկին...» (էջ 128, նաեւ էջք 133, 152, 170):

«...Ի Խլաթ լաւ հանգիստ էի, ապա այն եկի ի վանքն, որ ձմեռնս թէ Տէր կամեսցի, ի մէկտեղ լինիմք, աւուրք մի այլ համբերեմք...» (էջ 193):

¹⁸ Այստեղ հայցականի զ նախդիրը դրվել է հետադաս՝ թվականի վրա. «...մեր երկու կաթողիկոսներին էլ սպանեցին...»:

¹⁹ Ա. Ա. ԱՐԲԱՆՍՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 255:

Վերելի օրինակները ցույց են տալիս, որ ի նախդիրը տեղաշարժ ցույց տվող բայերի (տանել, ելին, եկի) կողքին, դրվելով հայցական հոլովի վրա, մատնանշում է շարժման ուղղություն. սա քերականության մեջ հայտնի է «ուղեւորման հայցական» եզրով:

Դասական ձեւի հետ համեմատած՝ տեղաշարժ է նկատվում նաեւ իլաթեցու մեկ օրինակում՝ կապված եղբայր բառի հոգնակի ուղղականի հետ, որտեղ պահպանվում է բառի եզակիի հոլովաձեւը՝ դրան ավելանալով միայն —հ հոգնակերտը: Այլ կերպ ասած՝ հիմքի այ > ա հնչյունական հերթագայությունը տեղի չի ունենում:

«...Արդ, ով եղբայրք իմ սիրելիք...» (էջ 176):

Մարդ բառի հոգնակի ուղղական եւ հայցական հոլովաձեւերն ամբողջությամբ տարբերվում են գրաբարյանից: Եթե մարդ բառը գրաբարում ստանում էր —հ կամ —իկ հոգնակերտ վերջավորությունը, ապա իլաթեցու բնագրերում այն հանդիպում է այլ ձեւերով.

«...Սովաւ մարդիկք ցրնծան, եւ հրեշտակք՝ ուրախանան...» (էջ 175):

«...Գիտութիւն լիցի ձեզ, որ ի ձեր հրամանացդ բան մի ասաց Ղազարդ, թէ մարդիկք ի մեզանէ սարտին եւ ի զադին անկանին...» (էջ 194):

«...Երրորդ՝ այլ եւ ջերմեռանդ անթերի սիրովն՝ զոր ունէր առ Աստուած եւ առ մարդիկք, իսկ եւ զարդարեալ էր խոհեմութեամբն...» (էջ 153):

«...Յայնժամ հնարս իմացան գազանամիտ մարդիքն եւ կապէին...» (էջ 166):

Սակայն նույն բառը սեռական հոլովում պահպանել է իր նախկին՝ գրաբարյան ձեւը.

«...ի բարձրութենէ ի վայր հոսէին, եւ այնպէս զայնքան բազմութիւն մարդկան քարավէժ մահացուցին...» (էջ 166):

Իլաթեցու երկերում հանդիպում ենք այնպիսի դեպքերի, որտեղ ուղիղ խնդրի պաշտոնում դրված է ոչ թե հայցական, այլ տրական հոլովաձեւ, որը երբեմն արտահայտվում է զ նախդրով.

«...Եւ արդ՝ դրուատ գովութեան առաքելոցն սրբոց՝ զորդոցն լուսոյ ըստ մերում կարի արժանապէս հատցուք...» (էջ 136):

«...Արբեալ մանկունք իմաստացան,

ի հեշտութեանց, որ պատրեցան,

Ուրախարար հաւրն գըտան...» (էջ 140):

«...Ապա ի թիւ խառնէր այլոց...» (էջ 141):

«...ամենախնամն Աստուած բարին յաշողէ եւ զձերոցդ ամենի...» (էջ 183):

«...Զարքայանիստ քաղաքն առին,

Որում Տըփիսիսըն կոչէին...» (էջ 125):

Վերելի օրինակներն իրենց ձեւով մոտենում են արեւելահայ աշխարհաբարի անձնանիշ բառերի տրականաձեւ հայցականին:

«Դերանունների մի մասն անվանական հոլովում ունի, այսինքն՝ հոլովում է գոյական (ինչպես նաեւ ածական ու թվական) անունների նման, հոլովիչներով, իսկ մի մասն էլ հոլովում է յուրահատուկ ձեւով՝ առանց հոլովիչների, արմատների փոխանցումներով եւ սրանց յուրահատուկ փոփոխություններով. այդ պատճառով էլ վերջիններիս հոլովումը մեր քերականագիտության մեջ ընդունված է կոչել դերանվանական հոլովում²⁰: Որոշ դերանունների հոլովման մեջ էլ նկատվում է անվանական եւ դերանվանական հոլովումների համադրումը»²¹:

Խլաթեցու բնագրերում դերանունների գործածության մեջ այնքան էլ մեծ տեղաշարժեր չեն նկատվում: Մի շարք դերանուններ պարզապես որոշակի միտում են դրսևորում եզակի եւ հոգնակի բացառական հոլովում է-ով վերջավորվելու: Ստորեւ բերվող օրինակները ցույց են տալիս, որ դրանք «աշխարհաբարացող» ձեւեր են.

«...Րամեալ ժողովոյս Հայոց ըզգլուխն ի մեզնէ բարձին...» (էջ 122):

«...Այլ որ ի ձեզանէ փոքր մեծ իմն աւգնականութիւն է մեզ...» (էջ 190):

«...Վանաց, քաղաքաց, գեղի պարիսպ ես, երէց ու աշխարհական, վարդապետ ու ամէն գոհ եւ շուքր են ի քննէ...» (էջ 192, արեւմտ. քննէ):

Հայտնի է, որ դեռեւս դասական գրաբարում առաջին եւ երկրորդ դեմքի անձնական դերանունները բացառական հոլովում, իրենց հիմնական ձեւերից բացի, ունեցել են այլ ձեւեր (իմձէն, մեզէն, մեզոյն, քեզէն, քեզոյն, ձեզէն, ձեզոյն), սակայն այստեղ գրեթե չի գիտակցվել բացառական հոլովի իմաստը: «Սրանք գրաբարում սպասարկու բառերի կիրառություն ունեն: Սովորաբար գործածվում են առաջին եւ երկրորդ դեմքի դերանունների հետ՝ սաստկական նշանակությամբ, օրինակ՝ “...Ես իմձէն աշօք տեսի...” (Եղիշե, II), “...Մեք մեզէն ողջ եմք...” (Եղիշե, I): Այս

²⁰ Տե՛ս Ս. ՄԱԼԽԱՍԵԱՆՅ, Գրաբարի հոլովումը, խոնարհումը եւ նախդիրները (երկրորդ, բարեփոխուած տպագրութիւն), Թիֆլիս, 1910, էջ 38, այլեւ՝ Մ. ԱՔԵՂՅԱՆ, Գրաբարի քերականություն (երկրորդ, վերամշակված տպագրություն), Երեւան, 1936, էջ 123:

²¹ Ա. Ա. ԱՐԲԱՆՍՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 75:

օրինակներում կիրառված են սաստկական նշանակությամբ՝ ես իմնս՝ հենց ես, մենք իմնեսր՝ հենց մենք»²²;

Բոլորովին տարբերվում է այլ անորոշ դերանունը՝ հոգնակի թվով իր գործածությամբ.

«...Ոմանք պահօք եւ ոմանք աղօթիւք, այլոք յոտնակացութեամբ եւ կէսք գետնախշտութեամբ...» (էջ 156):

Խլաթեցու այս օրինակում այլոք-ը ոչ թե սխալագրություն է, այլ պարզապես այլ անորոշ դերանվան հոգնակի ուղղականը՝ ի տարբերություն դասական գրաբարի, որտեղ բառիս հոգնակի ուղղականն այլ է: Վերելի օրինակը հաստատում է այն փաստը, որ միջին հայերենում ուր-ը հանդես էր գալիս արդեն որպես հոգնակերտ ձևույթ²³:

2. Հոգնակի թվի յուրահատուկ կազմություններ

Դասական գրաբարում հոգնակի ուղղականը կազմվում է եզակի ուղղականից՝ հիմնականում —Ֆ ձևույթի հավելումով: Ներքին հոլովման դեպքում հոգնակի ուղղականում բառի մեջ հանդես են գալիս Ա, Ի, Ե ձայնավորները եւ ՈՒ երկբարբառային ձայնավորը: Հոգնակի սեռականը կազմվում է եզակի սեռականից՝ —ց հոլովակերտի ավելացումով: Հոգնակի տրականն իր կազմությամբ նման է սեռականին: Հոգնակի հայցականը կազմվում է հոգնակի ուղղականից՝ —Ֆ հոլովակերտը —ս-ով փոխարինելով: Հարկ չենք համարում խոսել գրաբարի հոգնակի բացառական եւ գործիական հոլովների կազմության մասին, որովհետեւ այս մասին վերելում արդեն խոսվել է:

Ի տարբերություն դասական գրաբարի՝ Խլաթեցու բնագրերում արմատապես փոխվում է պատկերը. գրաբարյան —Ֆ հոգնակերտ ձևույթը մեծապես նեղացնում է իր գործածության շրջանակները: —Ք հոգնակերտին փոխարինելու են գալիս նորերը, որոնք մեծ ակտիվություն են դրսևորում հատկապես միջին հայերենում: Այդպիսիք են՝ —այք, —եր: Վերջինս, միջին հայերենին հատուկ օրինաչափությամբ, մեծ մասամբ կցված է լինում միավանկ բառերին.

Հոգնակի ուղղական՝

«...Լաւ հարկեւոր տանուտայք,

²² Անդ, էջ 76:

²³ Լ. Ս. Հովսեփյան, Ձեռքանություն, էջ 37:

Համեստ 'ւ աղւոր լաւ տանտիկնայք...» (էջ 133):

«...Տուն մի տեսայ սպիտակ փռած,

Ու սեաւ հաւեր ի ներս թառած...» (էջ 198):

«...Թէ հարսին զարդերն եւ բաժինքն է...» (էջ 194):

Վերջին օրինակում զարդ բառը, —եր-ից բացի, —ք հոգնակերտ վերջավորությունն է ստացել:

Հոգնակի սեռական եւ տրական՝

«...Դու առ մեզ արեկ, մեր աչացս լոյս ես եւ սրտի սուն...» (էջ 184):

«...Ես էնց կու կամիմ Աստուծով զքեզ առ իս՝ զինչ զլոյս աչացս, եւ զլուր ականջացս...» (էջ 184):

«...այլ եւ պիտանի ես ի շինութիւն քաղաքաց եւ գեղորէից...» (էջ 192, հմմտ. գրք. վանորէից):

Այս հոլովներում առկա են հոգնակի թվի երկու տարբեր վերջավորություններ՝ —երոյ եւ —երու:

«...Սուրբ Գեղարդեան տեառնամխեալ,

Եւ խաչերոյս աստուածընկալ...» (էջ 169):

«...Տէր լոյս ծագեա՛ խաւարելոյս

Եւ դէ՛ղ արա իմ խոցերուս...» (էջ 178):

Հոգնակի հայցական՝

«...Ուռեալ նեխաւ գէշ գարշելին,

Ագռաւք հանին զաչեր նորին...» (էջ 131):

«...Բամեալ գանձերս որ ի միջին

Եչն առաջին եւ Նուն յետին» (էջ 135):

Վերելինից բացի՝ Խլաթեցու գործերում առկա են —անի եւ —ան հոգնակերտ վերջավորությամբ՝ հայցական հոլովով ձեւեր: Սրանցից —անի հոգնակերտը, դեռեւս գրաբարյան շրջանից սկսած, հավաքականության իմաստով էր հանդիպում.

«...Չէրդին ամուր եւ զնըսբին՝...

Եւ այլ բազում քաղաքանին...» (էջ 128):

«...Անթիւ ըռզակ էր զոր տարան,

Աղէկ ձիան եւ շատ ուղտան...» (էջ 132):

Մյուս կողմից՝ Խլաթեցու երկերում գտնում ենք այնպիսի բառա-
ձեւեր, որտեղ հոգնակի ենթակայի հետ ստորոգյալը եզակի թվով է գոր-
ծածվել: Նրանցում —ք հոգնակերտն այլեւս միայն բառակազմական

արժեք ունի, եւ բառերն ընկալվում են որպէս եզակի՝ երբեմն (բայերի հետ գործածվելիս) պահպանելով, սակայն, իրենց հոգնակիութունը.

«...Զի շփոթեցաւ զաւրբն չարին

Եւ յիրերաց փախուստ առին...» (էջ 131):

«...Ոչ ի կամաց, այլ յակամայ

Հանդիպեցաւ այս դէպք նոցա...» (էջ 134):

«...Եւ կատարեալ վնարեցաւ լուսազարդ գիրքս ընդ հովանեաւ սրբոյն Սարգսի եւ Անանիայի...» (էջ 178):

«...Յաշնան, հրոտից ամիսն ի ԺԳ. (13), յաւուր յիսնականտին սկսեալ եղեւ գիրքս, եւ յամռան հրոտիցն Լ (30) աւարտեցաւ...» (էջ 178):

«...Թարգմանեցաւ գիրքս խրատական սուրբ վարուց...» (էջ 181):

«...Առաջնորդաց հրամանքն այս է...» (էջ 194):

Եզրակացություն

Գրիգոր Խլաթեցու «Բնագրական նշմարներ»-ում գոյություն ունեցող հոլովական տեղաշարժերը քննելիս հանգեցինք հետեւյալ եզրակացության.

Ի տարբերություն գրաբարի, որտեղ անվանական կանոնավոր հոլովումն արտահայտվում է պարզ եւ խառն հոլովումների տեսակներով՝ Խլաթեցու բնագրերում վերանում է վերոնշյալ հոլովումների անջրպետումը, եւ դադարում է խառն հոլովումով բառերի գործածությունը: Յուրաքանչյուր հոլով շատ հաճախ սկսում է հանդես գալ իրեն հատուկ ձայնավոր վերջավորությամբ: Խլաթեցու գործերում շատ բառեր, այլ հոլովական վերջավորություն ստանալով, ամբողջությամբ մոտենում են աշխարհաբարի հոլովական համակարգին:

Ինչ վերաբերում է Խլաթեցու բնագրերում գործածված բառերի հոգնակի թվի կազմությանը, այն իր յուրահատկությամբ զգալիորեն տարբերվում է դասական գրաբարում հանդես եկող հոգնակերտ մասնիկների կազմությունից: Խլաթեցու երկերում հանդիպած —հ հոգնակերտն այլեւս միայն բառակազմական արժեք ունի: Բառերն ընկալվում են որպէս եզակի՝ երբեմն (բայերի հետ գործածվելիս) պահպանելով, սակայն, իրենց հոգնակիութունը: Միաժամանակ, գրաբարյան —հ հոգնակերտ ձեւույթին փոխարինելու են գալիս նոր՝ —այք, —եք հոգնակերտ վերջավորությունները, որոնք գործուն են հատկապես միջին հայրենում:

РЕЗЮМЕ

Несмотря на то, что Григор Хлатеци жил и творил в конце XIV — начале XV вв., тем не менее, при написании текстов на среднем армянском языке в значительной степени был связан с V в., в качестве источника имея для себя классический древнеармянский язык (грабар).

Общность с древнеармянский в значительной степени чувствуется в системе падежей, где некоторые склонения внутреннего наклонения, морфема «к» (ք) во множественном числе и т. д., по своему строению они достигают V в.

При всем этом есть много общего и с ашхарабаром (современным армянским): они связаны схожестью падежных окончаний, в способах образований множественного числа и склонениях имен существительных и местоимений.

SUMMARY

Although Grigor of Khlat lived and worked in the late 14th and early 15th century, he was greatly attached to the 5th century while writing in the Middle Armenian language, having as an origin the Classical Armenian language. The similarities with the Classical Armenian language are very significant in the case system, in which some declension forms, “ք” plural ending, etc., with their structure date back to the 5th century. Despite all this, they have a lot in common with the Modern Armenian language. They are related to case endings, plural forms specific to the Modern Armenian language, approach of nominal and pronominal cases.

